

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ

ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ԴԱՍՏԱՄԱՅՈՒԹՅՈՒՆ՝

(Ըստ Գալատի)

III.

Դորժնական ըսուցման անհամեմատական
նոգեբանական եւ մանկավարժական հիմնաւորումը.

Ա.

Նոգեբանական հիմնաւորումը.

Վերնում տեսանք, որ ներկայ դպրոցը — մասնաւորապէս
տարրական դպրոցը, որ կոչուած է ընդհանուր կրթութիւն մա-
տակարարելու — արդէն ծերացել, ալիւր է և այլ ևս անկարող է
իր սրբազան առաքելութիւնը կատարելու: Տեսանք նայեալէս, որ
միմիայն հիմնական բարեփոխութեան կենդանի շունչը կարող է
փրկել նրան այդ դրութիւնից, նրա սմբած երակների մէջ երի-
տասարդական թարմ արիւն ներածելով:

Դա նշանակում է, որ ներկայ դպրոցը անպայմանօրէն պիտի
փոխի իր միակողմանի և դուռ տեսական բնաւորութիւնը, կամ
այլ խօսքով՝ դպրոցական ուսուցումը տեսականից պիտի վերա-
ծուի գործնականի, եթէ ի հարկէ նա՝ դպրոցը՝ կամենում է ապ-
րել և մարդկային քաղաքակրթութեան համար մի պիտանի գոր-
ծան լինել: Հակառակ դէպքում, նա կհանդիսանայ մի հսկայական
խոչընդոտ, ընկած յառաջադիմութեան դժուարին ճանապարհի
վրայ և փոխանակ պիտի ու արդիւնաւէտ ծառայութեան, միայն
փնտա կարող է հասցնել իր դժները բաղխող մանուկներին:

Այդ խիստ կարեւոր պահանջը «Դպրոցական Բեփօրմացիայի»
ուխտեալ մարդարէների գեղեցիկ ցանկութիւնը չէ միայն — ան-
մարմին, վերացական և կեանքի պայմանների հետ ոչ մի տան-
չութիւն չունեցող ցանկութիւնը: Ոչ, նա ամենից առաջ ծնունդ

է իրական կեանքի և երկրորդ՝ բազմաթիւ բանաւոր ու գործնական հիմունքներից զատ, ունի նաև դուռ գիտական հիմունքներ, որ տալիս է մեզ ուղեղի բնախօսական զարգացման ուսումնասիրութիւնը:

Տեսնենք նախ առաջինը, այն է՝ այդ պահանջի կեանքի ծնունդ լինելը:

Բնութեան անշեղելի օրէնքներից մէկն ասում է.— Ինչպէս որ ամեն մի բարդ օրգանիզմի ամբողջութեան շահն ու կենսունակութիւնը կախուած է նրա բաղկացուցիչ մասերի համաշափ ու ներդաշնակ զարգացումից, այնպէս էլ այդ մասերից իւրաքանչիւրի զարգացումը կախուած է նրա՝ օրգանիզմի ամբողջութեանը ներդաշնակօրէն զարգանալու ընդունակութիւնից:

Այս ընդհանուր օրէնքից բացառութիւն չի կազմում և դըպրօցը:

Դըպրօցը հասարակական կեանքի բարդ մարմնակազմի կարևորագոյն գործարաններից մէկը լինելով, պիտի կարողանայ ընթանալ այդ կեանքին դուզընթաց, հակառակ դէպքում նրա մահն անխուսափելի է:

Բայց ինչ ենք տեսնում:

Մինչ դեռ նախկին կեանքը--որի ուէալ կարիքներին ենք մենք պարտական ներկայ դըպրօցի ծագումն ու գոյութիւնը--իր ամբողջութեամբ անհանաշելիութեան շափ փոխուել, յեղաշրջուել է, դըպրօցը մնացել է իր էութեամբ նոյնը, ինչ որ էր--կարելի է ասել--իր մանկութեան առաջին օրերում: Նա տակաւին մնացել է հաւատարիմ այն աւանդութիւններին ու օրէնքներին, որոնք նրան ծնող ժամանակամիջոցի տուեալները լինելով, վաղուց արդէն դադարել են գոյութիւն ունենալուց: Կեանքը հակայական քայլերով առաջ է գնացել, իսկ դըպրօցը մնացել է յետ, անկարող իր թոյլ ոյժերով նրան հետևելու:

Ներկայ հասարակակազմի խարխիւն է կազմում աշխատանքը, ֆիզիքական աշխատանքը, որ իր նախկին անփառունակ վիճակից բարձրանալով, դարձել է քաղաքակրթութեան գլխաւոր հիմքը և մարդկութեան ամենախոշոր մասի գոյութեան կարևոր պայմանը: Այն ինչ դըպրօցը, շանսալով կեանքի ձայնին և վտարելով աշխատանքը, շարունակում է պահպանել իր նախկին միակողմանի և դուռ տեսական բնաւորութիւնը:

Եթէ նա կամենում է ապրել և մարդկութեան յառաջագիւժութեանը ծառայել, եթէ նրա համար թանկ է իր կոշումը, նա պիտի փոխի իր բնաւորութիւնը և իր կրթական բովանդակ շէնքի հիմքը աշխատանքի վրայ դնի:

Այս մէկը Միւս հանգամանքը, որ պահանջում է դըպրօցից

գործնական ուսուցումն — ինչպէս վերևում արդէն յիշեցինք — ուղեղի բնախօսական զարգացման ուսումնասիրութիւնն է։

Ազգացուցումն փաստ է, որ մտածողութեան և ուղեղի գործունէութեան կարողութիւնը կախում է ուղեղային զարգացած և գործելու բնութեան վանդակների քանակութիւնից։ Որքան շատ են սրանք ու հասունացած, այնքան էլ զօրեղ է ուղեղի ու մտածողութեան գործունէութիւնը, և ընդհանրապէս։

Իսկ որովհետեւ վանդակների զարգացումը նախ և առաջ՝ կատարւում է մանկական տարիներում և ապա՝ պայմանաւորւած է մանուկի զգայարանների ու մկանների գործունէութեամբ, ուստի և ժխտել այդ գործունէութեան նշանակութիւնը մանուկի ուղեղի զարգացման տեսակէտից — անկարելի է։ Ուրիշ խօսքով՝ մանուկի ուղեղի և մտածողութեան զարգացումը անմիջական հետեանքն է նրա զգայարանների ու մկանների զարգացման։ Չեն կարող զարգացած լինել մէկի միտքն ու մտածողութիւնը, եթէ թոյլ, անզարգացած են նրա մկաններն ու զգայարանները։

Ինչպէս տեսնում ենք, գլխաւոր դերն այստեղ պատկանում է — այսպէս կոչուած — մկանային զգայութեանը, այսինքն՝ մեր մարմնի այն առանձնայատկութեանը, որի շնորհիւ նա կարողանում է ուղեղին հաղորդել Եւրմիշ գրգռներ (ДВИГАТЕЛЬНЫМ СООБЩЕНИЕМ)։ Իսկ այդ գրգռներն առաջացնող աղբիւրներն են՝ խաղերը, մարմնամարզութիւնը և բոլոր ձեռարուեստները։ Սրանք են նաև աղբիւրը մեր բոլոր մտապատկերների ու ըմբանդութիւնների, որոնցից և կախում են մեր զգացողութիւններն ու ցանկութիւնները։

Այստեղից արդէն պարզ է, թէ որքան մեծ նշանակութիւն ունի մկանների ու զգայարանների զարգացումը մտքի և մտածողութեան զարգացման խնդրում։ Հէնց թէկուզ այն մի հատիկ փաստը, որ ձեռքի ու մատների շարժումները զեկաժարող ուղեղային վանդակիկների քանակը համեմատաբար շատ աւելի մեծ է, քան մեր մարմնի մնացած միւս մասերը — բացառութեամբ դէմքի ու ոտների — զեկաժարող վանդակիկները, կրկնում ենք — հէնց այդ մի հատիկ փաստը բաւական է մեզ համոզելու, որ ձեռքի գործունէութիւնը ուղեղի զարգացման անհրաժեշտ պայմանն է։

Առաջինը, որ մարմնամարզութիւնը, խաղերը և բոլոր ձեռարուեստները մարդու ֆիզիքականին տուած օգուաններից պատահաւորաւ են նաև նրա մտքի ու մտածողութեան զարգացմանը։ Դա ճիշտ է։ Սակայն ճիշտ է և այն, որ մտածողութեան զարգացման տեսակէտից ահադին նշանակութիւն ունի և գործող մկանների քանակութիւնը։ Որքան մեծ է նման որ և է զբաղմունքի մամանակ գործող մկանների թիւը, այնքան էլ մեծ է այդպիսի

զրազմունքի ազդեցութիւնը մտքի զարգացման վրայ:

Յայտնի է, մարմնամարդութեան և սովորական կոպիտ ձեռարուեստների ժամանակ մասներն ու նրանց բազմաթիւ մկանները շատ քիչ են զործում, իսկ քնքոյշ և նուրբ աշխատանքի ժամանակ — ընդհակառակը: Հետևաբար, դպրոցական ուսուցման համար ձեռարուեստներ ընտրելիս, պիտի անպայման դերադասութիւն տալ նուրբ աշխատանքներին, որովհետև չափազանց մեծ է և բարեբար սրանց արած ներգործութիւնը ուղեղային շարժիչ նեարդերի վրայ:

Բայց չպէտք է մոռանալ մի կարևոր հանգամանք ևս. — մեծ մկանային խմբեր ղեկավարելն աւելի դիւրին է, քան փոքր մկանայինները: Մարմնամարդութեան և ձեռքի կոպիտ աշխատանքների ժամանակ զործում են շատ աւելի մեծ մկանային խմբեր, քան քնքոյշ և նուրբ աշխատանքների ժամանակ: Իսկ մտքի և մտածողութեան զարգացման տեսակէտից աւելի օգտակարը փոքր մկանային խմբերի դժուարին ղեկավարութիւնն է: Սրանից էլ հետևում է, որ ոչ մարմնամարդութիւնը, ոչ խաղերը և ոչ էլ կոպիտ ձեռարուեստները մտքի զարգացման համար չեն կարող խաղալ այն դերը, ինչ կարող են նուրբ ձեռարուեստները:

Ազրակացութիւնը պարզ է:

Եթէ ձեռարուեստները — մանաւանդ նուրբ, քնքոյշ ձեռարուեստները — իրենց առած ֆիզիքական օգտի հետ միասին, զարգացնում են նաև միտքն ու մտածողութիւնը, եթէ նրանք նպատակաշարժար և ամենաուղիղ հանապարհն են մտքի զարգացման, ապա ուրեմն անհրաժեշտ է, որ նրանք մուտք գործեն դպրոցները և իրենց արժանի տեղը գրաւեն այնտեղ:

Դրանով ամենից առաջ կփրկուեն և իրենք դպրոցները, որ այսօր անկման վտանգի հանդէպ են կանգնած — կեանքից կտրուած, կեանքից չափազանց յետ մնացած լինելու պատճառով:

Բայց այստեղ անհրաժեշտ է մի կարևոր դիտողութիւն: Մանկավարժական յայտնի օրէնքը՝ «Հեշտից դէպի դժուարը» ձեռարուեստների ուսուցման խնդրում պէտք է արտայայտուի այսպէս՝ «Կոպտից դէպի նուրբը»: Պէտք է սկսել մեծ մկանային խմբերի մասնակցութիւնը պահանջող ձեռարուեստներից և կամաց-կամաց անցնել դէպի փոքրեր պահանջողները, որովհետև առաջինների ղեկավարութիւնն անհամեմատ աւելի դիւրին է, քան երկրորդներին: Ըստ այսմ, բնի, ռաների ու ձեռների պարզ վարժութիւնները, բնականաբար, պէտք է ծառայեն որպէս հիմք և նախապատրաստութիւն ձեռքի ու մատների աւելի բարդ և նուրբ աշխատանքների համար:

Այս միջոցի գործադրութիւնը չափազանց կարևոր է մաս-

Նաւորապէս ռոժանդակ զոչուած զպրօցների համար: որոնք հիմ-
նւում են յետամնաց և անբաւարար շափով զարգացած երեխա-
ների համար: որովհետև այդ երեխաները պահանջում են ուսուց-
ման և դաստիարակութեան բոլորովին այլ եղանակներ:

Ուղեղային երկու կիսագնդերի գլխ գացումը աջ եւ ձախ
ձեռքի վարժութիւնների միջոցով:

Մեղանում, սովորաբար, մարդում և վարժեցնում են միմիայն
աջ ձեռքը: բայց դա թիւր հասկացողութեան արդիւնք է: Հար-
կաւոր է ուշադրութիւն դարձնել երկու ձեռների էլ—բոլոր կա-
րելւոյն—հաւասարաշափ վարժութեան վրայ: որովհետև երկուսի
զարգացման հետ էլ սերտ առնչութիւն ունի ուղեղի զարգացումը:

Աջ ձեռքի գործունէութեան և ուղեղային ձախ կիսագնդի
զարգացման միջև եղած կապը բնախօսութեան մէջ անհերքելիօ-
րէն ապացուցուած է: Այդ հանգամանքը մեզ իրաւունք է տալիս
մանկավարժութեան մէջ հետեւեալ հարցը դնելու.—Եթէ աջ ձեռքի
զարգացումից կախուած է ուղեղային ձախ կիսագնդի զարգա-
ցումը, արդեօք չի կարելի ձախ ձեռքը վարժեցնելով, նպաստել
ուղեղի աջ կիսագնդի զարգացումը և ուժեղացնել նրա գործու-
նակութիւնը:

Դրանով թերեւ կարելի լինի նաև բացատրել աշակերտական
մտաւոր յոգնածութիւնների այն բազմաթիւ և բազմապիսի երևոյթ-
ները, որոնք այսօր սովորական են մեր զպրօցական կեանքում:

Ինչպէս յայտնի է, ներկայ ուսուցումը—որի նպատակա-
կէտն է, կարելի է ասել, գրել-կարդալու և համբանքի մեքենայա-
կան վարժութիւնը—ամբողջովին ծանրացած է ուղեղի միայն ձախ
կիսագնդի վրայ: որովհետև նա մարդում և աշխատեցնում է աշա-
կերտի միայն լեզուական կարողութիւնները, իսկ խօսքի կամ
լեզուական կենտրոնը գտնւում է և ուղեղային ձախ կիսագնդի-
տում: Եթէ ուրեմն, աշակերտական մտաւոր յոգնածութեան
դէպքերի ամենազլխաւոր մասն առաջանում է ուղեղային ձախ
կիսագնդի լարուած ու շափազանց աշխատութիւնից, նշանակում
է, որ նրանց մի խոշոր բաժինը բնաւ տեղի չէր ունենայ, եթէ
այդ աշխատանքի մի մասը իր վրայ վերցնէր ուղեղի աջ կիսա-
գնդնոր:

Ստոյգ է, որ գործնական մանկավարժութիւնը գեո ևս չի
լուծել այն հարցը, թէ կան արդեօք և որոնք են ուսուցման այն
առարկաները, որ բնդունակ են առաջն առնելու աշակերտական
մտաւոր յոգնածութեան դէպքերի—ուղեղի երկու կիսագնդերն ևս

ձեռարուեստների նման հաւատարաձափ աշխատեցնելով: Բայց
բժշկա-դատախարակչական հիմնարկութիւնների մէջ կատարուած
փորձերն արդէն անհերքելիօրէն ապացուցել են այդ կարեւոր խնդրով
լրջմտութեամբ դրադուելու անհրաժեշտութիւնը: Նրանք ապացու-
ցել են, որ այս կամ այն ձեռքի վարժութիւնների միջոցով հնա-
րաւոր է ոչ միայն բժշկել լեզուական որոշ թերութիւններ, այլ
և—մի քանի գէղքերում—ստեղծել լեզուական (խօսքի) նոր կենսա-
րօն ուղեղի աջ կիսագնամով:

Ձեռքի եւ մտքի աշխատանքների օխուլ ամբարձումը:

Ընդունուած է՝ մարդկային աշխատանքը բաժանել երկու
տեսակի—մտաւոր եւ ֆիզիքական: Սակայն ամենայն վստահու-
թեամբ կարելի է պնդել, որ այդ բաժանումը սխալ է եւ ընտել հիմք
չունի, որովհետեւ—ինչպէս արդէն տեսանք—բոլոր նուրբ ձե-
ռարուեստներն էլ նպատարւած են ուղեղի զարգացմանը: Ուրիշ
խօսքով, մտքի զարգացման տեսակէտից ձեռքն եւ մի նոյնպիսի
զգայարան է, ինչպէս են տեսանելիքը կամ լսելիքը:

Այստեղից տրամաբանօրէն հետեւում է, որ ձեռքն եւ մարդ-
կային մտաւոր դատախարակութեան ամենակարեւոր գործօններից
մէկն է. որովհետեւ նրա ճկունութեան եւ զարգացման կենտրոնը
գտնւում է գլխի ուղեղում:

Թէև այս փաստի գոյութիւնը—կարելի է ասել—արդէն ա-
պացուցուած է եւ ընդունուած են ամենուրեք, բայց և այնպէս նրա
գործնական հետեւանքներից—որոնք այնչափ կարեւոր են մեր դատ-
ախարակչական ամբողջ սխառեմի համար—սակային ոչ մի տեղ
հարկաւոր չափով ցայսօր չեն օգտուել եւ չեն օգտուում: Նոյն խնդ-
րատանիաց երեխաների համար հիմնուած դպրոցները յանցաւոր
են այս խնդրում:

Ընդհատ է, ձեռարուեստները և նրանց ուսուցումն այստեղ շատ
աւելի առաջ են գնացած և աւելի պատուաւոր տեղ են բռնում,
քան միւս դպրոցներում, սակայն այդ տեղի ունի ոչ ձեռարուեստ-
ների՝ մտքի զարգացման տեսակէտից՝ ունեցած ահազին նշանա-
կութեան յատուկ գիտակցութեամբ: Աւելի շուտ այստեղ դեր են
խաղում դանազան արտաքին հանգամանքներ, ինչպէս է—օրի-
նակ—որ ձեռքի աշխատանքը կարեւոր և անհրաժեշտ է յետամնաց
երեխաների ապագայի համար:

Յ. Տէր Բաղդեման:

(Շօրտեսակելի)